

FRANSIZ GEZGIN CHARLES TEXIER'İN KÜÇÜK ASYA'SINDA AMASYA

Doç. Dr. Musa YILDIZ *

Özet

Bu çalışmada, Anadolu'nun büyük bir kısmını adım adım gezen Fransız gezgin Charles Texier'in 1833 yılında Paris'te yayınladığı L'Asie Mineure (Küçük Asya) adlı eserinde Amasya ile ilgili verilen bilgiler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Amasya, Küçük Asya, Charles Texier, Kültür Tarihi.

AMASYA IN ASIA MINOR OF FRENCH ITINERANT CHARLES TEXIER

Abstract

In this work; the knowledges about Amasya in Asia Minor (L'Asie Mineure) which is written and published in 1833 in Paris by Charles Texier who is an French itinerant and who almost walked around all over Anatolia, will be studied.

Key Words: Anatolia, Amasya, Asia Minor, Charles Texier, The Culture History.

Bir milletin en değerli varlığı, şüphesiz onun tarih boyunca ortaya koyduğu kültür mirasıdır. Bu ise her milletin yetiştirdiği sanatkar, bilim adamı, filozof, vb. kişilerin ortaya koyduğu maddî ve manevî eserlerle oluşur. Bu eserler, hem onu oluşturan milletin, hem de bütün insanlığın malıdır. Anadolu'da, Türklerden önce yaşamış uygarlıkların bakıyeleri de hem bizim, hem de bütün dünyanın ortak hazineleridir. Her kültür, kendisinden önceki ve çağdaşı kültürlerle karşılıklı alış veriş hâlinindedir. Bu açıdan baktığımızda, eski Helen uygarlığı doğu uygarlıklarının gelişmiş bir şekli olup, bugünkü batı uygarlığı ise, bunların ve daha başka uygarlıkların bir sentezinden ibarettir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde büyük gelişmeler kaydeden Türk kültürünün kaynaklarının da Orta Asya, İslâm, Anadolu, Akdeniz ve batı kökenli olduğunu görürüz.

Kültürümüzün özünü oluşturan bu kaynakları uzun süre ihmal ettiğimiz bir gerçektir. Özgün ve saygın bir kültür oluşturmamız, bu kaynaklardan daha çok beslenmemize bağlıdır.

Coğrafi, stratejik ve tarihî durumu ve özellikleri ile binlerce yıldan beri bir cazibe merkezi olan Anadolu'muz, muhtelif devirlerde dalgalar hâlinde gelip yerleşen ve devletler kuran pek çok ulusun yaşadığı bir mekân olmuştur. Türklerin Anadolu'ya gelişleri ile bunlar yeni bir statü kazanmışlar. Türk-İslâm hoşgörüsü

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi öğretim üyesi (ymusa@gazi.edu.tr).

bunları hemen cezp etmiş, Anadolu tarihinde ilk defa bir uyum ve dayanışma görülmüştür. Anadolu Türk toplum yapısı bu topluluklarla güçlenmiş, Türkler Anadolu tarihinin hiçbir döneminde herhangi bir siyasi güç tarafından oluşturulamayan kültür bütünlüğünü gerçekleştirmişler; kendilerinden önce yaşamış toplumların kültür ve medeniyet kalıntılarını korumaya çalışmışlardır.

Başlangıçtaki görkemli hayat ve onun bıraktığı zengin miras, daima gizemini korumuş, Anadolu'nun antik kentleri ve muhteşem anıtları batılı bilim adamlarının sürekli olarak ilgi odağı olmuştur. Bilhassa Roma İmparatorluğu dönemi ve müteakip devirlerde bu ilgi doruğa çıkmış, Apollonius, Pausanias, Plinius (M.Ö. 23-M.S. 79), Strabon (M.Ö. 63/64-M.S. 25), Pococke (1704-1765) gibi bilim adamı ve gezginler doğruluğuna güvенеbileceğimiz müşahedelerini bizlere bırakmışlardır. Anadolu'ya gelen gezginlerden birisi de Fransız Charles TEXIER'dir¹.

Ünlü Fransız arkeolog ve gezgini Charles TEXIER, 1802 yılında Versailles'da doğmuş ve 1871 yılında Paris'te vefat etmiştir. Paris Güzel Sanatlar Yüksek Okulunu bitirmiş; Fransız Bilimler Akademisi ve Paris Arkeoloji Enstitüsü üyelikleri yapmıştır. Bayındırlık İşleri Müfettişliği görevi esnasında Fransız Hükümeti tarafından Anadolu'ya gönderilmiştir. İlki 1833 ve ikincisi 1843 yılında olmak üzere, Anadolu'da yıllarca süren seyahat ve incelemeleri sırasında yurdumuzun çok büyük bir kısmını baştan başa gezip dolaşmış, kazılar yapmış, araştırmalarda bulunmuş ve bütün bu çalışmalarının sonuçlarını yayımlamıştır.

Charles TEXIER'in bizim için en önemli eseri çalışma konumuz olan *Asie Mineure* adlı eserinin Türkçe çevirisi *Küçük Asya*'dır. Bu eserin Fransızca ilk baskısı, *Küçük Asya'nın Tasviri; Güzel Sanatları, Anıtların Tarihi, Antik Şehirlerin Planları ve Topografyası* adıyla 1839-1849 yılları arasında Paris'te üç cilt olarak yayımlanmıştır². Aslında bu eser, XIX. yüzyılın ortalarında Fransa'da basılan ve 60-70 ciltten oluşan *L'Univers Pittoresque* başlıklı dizinin üç eserinden birisidir. Bunlardan birisi Ph. Le Bass tarafından yazılmış *Anadolu'nun Antik Tarihi*, diğeri ise Van Gaver ile Jovannini'nin hazırladığı *Osmanlı Tarihi*'dir. M. J. Van Gaver'in, *Turquie* (Paris 1840) adlı eseri, 462 sayfa metin, 97 gravür ve bir haritadan oluşur.

TEXIER ilk seyahatinden on yıl sonra, 1843 yılında Anadolu'ya yaptığı ikinci seyahatini takiben bu eserini, yeni bilgi ve belgeler eklemek suretiyle, daha da olgunlaştırarak yeni bir versiyonunu, yine Paris'te önce 1862, sonra 1882 yıllarında olmak üzere iki kez daha bastırmıştır.

¹ Musa Yıldız, "Fransız Gezgin Charles Texier'in Küçük Asya'sının Anadolu Kültür Tarihindeki Yeri", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl:11, Sayı:31, Bahar 2007, s.171-178.

² *Description de l'Asie Mineure; Beaux-Arts, Monuments Historiques, Plans et Topographie des Cités Antiques*, Paris, Typographie de Firmin Didot Frères, Libraires Imprimeurs de L'Institut de France, 1839. Diğer önemli eserleri de şunlardır: *Description de l'Arménie et de la Perse, de la Mesopotamie* (Paris, 1842-1845), 2 Cilt/*Armeniya, İran ve Mezopotamya'nın Tasviri; Edesse et ses Monuments* (Paris, 1859)/*Urfa ve Anıtları; l'Architecture Bizantine ou Recueil de Monuments, des Premiers Temps du Christianisme ou Orient* (Londra, 1864 R.P Pullar ile birlikte)/*Bizans Mimarlığı; The Principal Ruins of Asia Minor* (Londra, 1865 R.P Pullar ile birlikte)/*Küçük Asya'nın En Önemli Harabeleri*.

Bir anlamda XIX. yüz yılda Anadolu'nun Evliya Çelebisi diyebileceğimiz yazar Charles TEXIER'in bu dev eseri, yayımlanır yayımlanmaz ilim dünyasında büyük yankı yapmıştır. İçeriği bakımından özellikle Anadolu'yu ilgilendirmesi sebebiyle Türk aydınlarının da dikkatini çekmiş ve daha *Millî Mücadele* devam ederken, Ali Suat Bey tarafından Türkçeye tercüme edilerek, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maârif Vekâleti"nin iki numaralı neşriyatı olarak (Telif ve Tercüme Heyetince tetkik ve kabul edildikten sonra) neşredilmiştir. Eserin birinci ve ikinci ciltleri 1923 ve üçüncü cilt 1924'te İstanbul'da Matbaa-i Amire'de basılmıştır. Birinci cildin fiyatı yetmiş beş, diğer ikisinin fiyatları seksener kuruş olan eser, parasız olarak dağıtılmıştır. Eser, Harf İnkılabından önce basıldığı için hâliyle Arap Alfabeti ile yazılmıştır.³

Eseri Osmanlı Türkçesine tercüme eden Ali Suat Bey, Mekteb-i Mülkiye mezunu olup, çok iyi Fransızca ve Arapça biliyordu. Kendisi aynı zamanda yazar da olan mütercim, Necid, Hicâz, Körfez ülkeleriyle Irak, Filistin ve Suriye dahil, Osmanlı topraklarının pek çok yerinde gezi ve denetlemelerde bulunmuş ve bir süre Anadolu'da Vali Muavinliği görevi de yapmıştır. Görevi gereği bulunduğu ve gezdiği yerlerde halkın yaşayışı ve yönetime dair değerli gözlemleri olan Ali Suat Bey, bizde örneği pek fazla olmayan bir davranışla, gezi notlarını da *Seyahatlerim* adıyla neşretmiştir⁴. Ali Suat Beyin iki eseri daha olup, bunlar da: *Amerika Cemâhir-i Müctemiası Reis-i Muhteremi Wilson Hazretlerine Açık Mektup*⁵ ve *Muhtelif Memleketlerde Beledî Usulleri*'dir⁶.

Eser, Ali Suat Beyin Osmanlıca çevirisi esas alınarak Kâzım Yaşar KOPRAMAN tarafından Yeni Türk Alfabesine aktarılmıştır. Yeni Türk Alfabesine aktarılan eser, Musa YILDIZ tarafından Fransızca orijinal metinle de karşılaştırılarak sadeleştirilmiş ve atlanan yerler eserin orijinalinden Fransızcadan çevrilmiştir. 2002 yılında, Başbakanlık Tanıtma Fonu Kurulunun katkıları ve Kültür Bakanlığı işbirliğiyle Ankara'da Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı tarafından 3 cilt hâlinde yayımlanmıştır.

Bu eserin, Türkiye Arkeolojisi için en orijinal kısmı, topoğrafik haritasını çıkartıp bir çok yerini resimlediği Hititlerin başşehri Hattuşaş (Boğazköy) ile buranın açık hava tapınağı olan Yazılıkaya'yı bulmuş ve dünyaya tanıtmış olmasıdır. Gezip dolaştığı yerlerde sadece antik devirlere ait değil, daha sonraki (Selçuklu, Beylikler, Osmanlı vb.) devirlere ait de önemli şehirlerin, yapı ve anıtların çizimlerini yapmış, uzmanlar tarafından gravürlerle durumlarını tespit etmiştir. Bunlarla da yetinmemiş, Anadolu'nun jeolojik yapısı, coğrafi özellikleri, yeraltı ve yer üstü kaynakları ve kültür merkezlerinin tarihî ve o günkü halkın etnik,

³ Charles Texier, *Küçük Asya*, Ankara 2002, I, XI-XII.

⁴ İstanbul, Kanaat Matbaası, 1332, 230+2 s. Bu eser N. Ahmet Özalp tarafından Latin harflerine çevrilerek, İstanbul'da 1996'da yayımlanmıştır.

⁵ İstanbul, 1919, 15 s.

⁶ M. J. Montagu Harris'den çeviri. İstanbul, Şehremaneti Matbaası, 320+15 s.

demografik, kültürel, ekonomik vb. durumu hakkında bilgi vermiş, gözlemlerini aktarmıştır.

Yazar metinlerle yetinmeyerek müşahedelerini gravürlerle desteklemiş; bu sayede, geçen uzun zaman zarfında yok olan pek çok eser de çizimlerle bile olsa zamanımıza kadar ulaşabilmiştir. Ayrıca bu kitabı mihenk taşı olarak aldığımızda, yaklaşık yüz elli yıllık bir süre boyunca ortaya çıkan tahribatı da görmek mümkündür. Bugünkü fotoğraflama tekniğiyle tespit edemeyeceğimiz ince ayrıntıları bile kaydetmiştir. Tabiri caizse özel çizimleriyle tarihi dondurmuştur. Eserde yer alan gravürlerden birkaç örneği bir fikir edinmeniz açısından slayt olarak sizlerin dikkatine sunmak istiyorum.

Texier'in *Küçük Asya*'sında Amasya ve yöresi 3. ciltte yer alır. Bu cildin sekizinci kitabının, on altıncı bölümü "Amasya (Amasie)" başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında yer alan bilgiler şunlardır⁷:

"Amasya, Pont krallığının en eski şehirlerinden birisidir. Burası, önce Kapadokya'ya bağlı ve Darius Hystaspes⁸ zamanında üçüncü satraplık içindeydi. Eski yazarlar, bu şehrin kökeni hakkında herhangi bir ayrıntı vermiyorlarsa da, İran İmparatorluğu'nun yıkılışı döneminde, bir krallığın başkenti olduğu rivayet edilir.

Mithridate Ctisès sülâlesinin hükümdarları, bu şehri merkez edinmişlerdi. Romalıların Mithridate Eupator'a⁹ ilan ettikleri savaşırdan dolayı bu yöre şehirlerinin uğradıkları sona, Amasya'da sahne olmuştur. Bütün kale duvarlarıyla müstahkem noktaları, Pompée¹⁰ tarafından yerle bir edilmiştir.

Pont krallığı, şehir derecesine indirildiği zaman, Amasya yine başkent unvanını kaybetmedi. Paralarında, başkent unvanını korudu. Ticaret geçidi olması ve arazisinin verimliliği sayesinde gelişmişliğini kaybetmemişken, diğer bütün şehirler terk edilmiş hâle gelerek adları bile unutuldu.

Trabzon Komnenleri döneminde¹¹ Amasya, bu yörenin en önemli şehirlerinden birisi oldu ve Müslüman emirlerinin ilk saldırısına, burası uğradı. Rumlardan önce Danişment sülâlesi hükümdarları tarafından alınarak, daha sonra Selçuklulara verildi. Buraya XIII. yüzyılda hâkim olan I. Alâeddin Keykubat (1190-1237)'ın camisi ve medreseleri, hâlâ şehrin süslerini oluştururlar. Selçukluların yıkılışıyla, Amasya Osmanlıların eline geçti. Sultan Bâyezid (Yıldırım, 1360-1403) zamanında Timur (1336-1405)'un saldırısına uğrayan Amasya'nın kalesi, tam yedi ay devam eden kuşatmaya karşı geldiye de şehrin geriye kalan kısmı, yağma edildi ve halkı öldürüldü. Bundan sonra, İran şahı Uzun Hasan (1423-1478), 1472 yılında Tokat'ı

⁷ Charles Texier, *a.g.e.*, III, 170-171.

⁸ Pers imparatoru Darius (M.Ö. 522-485), Büyük Darius ya da I. Darius olarak da bilinir.

⁹ Mithridate Eupator (M.Ö. 131-63), Pont kralıdır.

¹⁰ Pompey, Roma generali ordu komutanı.

¹¹ Latinlerin İstanbul'u işgalinden sonra Alex Komnen kaçarak Trabzon'a gelmiş ve burada kendini imparator ilan etmiştir. Böylece M.S. 1204-1461 yılları arasında Trabzon'da Komnenler sülâlesi yönetimi ellerinde bulundurmışlardır. Bkz. *Trabzon*, Trabzon 1996, s.6.

ele geçirerek, Amasya üzerine ileri harekâtı yaparken Sultan III. Mehmet (1566-1603)'in oğlu Mustafa (1592-1639)'da ordusuyla İranlıların önünü keserek, Kapadokya ovalarında onları yendi. Sultan I. Selim (Yavuz, 1470-1520) Amasya'da doğdu ve bu arada epeyce ilim adamı yetiştirmiş olan medrese ve mektepler kurdu. Şimdi de İran ile Karadeniz limanları arasında geçit ticareti noktası olan bu şehir, gelişmişliğini ve önemini korumaktadır. İklimi çok sağlamdır ve havası bu yörenin en hoşudur.

Amasya hakkındaki tarihi bilgilerin tam ve anlaşılır olanı, Strabon'unkidir. Mevcut harabeleri incelemeye değerse de, yapım tarzındaki sadeliği, hiçbir döneme ait özellik ortaya koymadığından, arkeolojik hiçbir şey söylemez. Strabon'un bu eserler hakkında dediği, "Bunlar kral mezarlarıdır" sözünü tekrardan başka bir şey söylenemez. Fakat hangi krallar denilirse, bunların M.Ö. 306 yılından 64 yılına kadar olan Pont kralları olması akla gelse bile, en eskisi hangisidir? Hangi hükümdarın yeridir? Bu yönden yine belirlenemez. Bunların, krallara bile üstün gelen büyük bir ruhanî liderin mezarı olması da mümkündür.

Amasya anıtlarının kronolojik sıralamasını yapma imkânsızlığı içinde, onun fizikî tasviri ile yetineceğiz. Günümüzde bu anıtların İskender (M.Ö. 356-323) döneminin öncesine mi, sonrasına mı ait olduğunu bilemediğimizi itiraf etmeliyiz.

Amasya, içinden Yeşilirmak (İris)'in geçtiği uzun ve derin bir vadiye bulunur. Akarsuya hâkim iki tepeli bir dağı, sur duvarlarının bağlandığı bir kale taçlandırır; bu duvarlar vadiye iner, Yeşilirmak nehrinin akış yönünü izler ve ikinci tepede buluşmak üzere dağın yamacına tırmanır; kuleler, uzaktan uzağa onları savunur. Şehrin surları, sarayları ve kral mezarlarını içine alır. Strabon, iki tepenin de her iki yanında ırmağın kıyıları ve şehrin, kasabalar yönünden gelirken turmanılan bin yüzbin üç yüz metre yüksekliğinde çok dar birer boğazın olduğunu söyler. Bu boğazdan doruğa tırmanılacak daha yüz seksen beş metre vardır. Yol, hiçbir gücün onu aşamayacağı kadar diktir.

Şehre su, kayalara oyulmuş iki oluktan taşınır. Birincisi ırmak boyunca, ikincisi boğazdadır. Irmak iki köprü ile geçilir, biri şehirden kasabaya, diğeri kasabadan kırlara geçit verir. Roche'un¹² ötesinde yer alan dağ işte bu noktada biter."

"Şimdiki Amasya Şehri" alt başlığı altında da şu bilgiler mevcuttur¹³:

"Turhal ovasını ayıran taşlık bir dağ silsilesi, Galatya Pont'u ile Kapadokya Pont'u¹⁴ sınırlarını oluşturur. Burada, iki kayanın hâkim bulunduğu bir boğazdan geçilir ki, genişliği yirmi metreyi bulmaz. Bu boğaz ya da derbent, belki de insan eliyle genişletilmiştir. İkinci bir boğaz ya da yarıktan sonra, yola çıkılır. Dağ yamaçları birbirine pek yakın olduğundan, yukarı bakılınca gökyüzü ancak biraz

¹² Strabon, XII, 561.

¹³ Charles Texier, a.g.e., III, 171, 174.

¹⁴ Pont memleketleri Romalıların eline geçtikten sonra Galatya Pontu, Polemonya Pontu ve Kapadokya Pontu adı verilen üç parçaya ayrıldı.

görülür. Çağlayarak akan bir dere, Yeşilirmak'a gider. Bu boğazdan çıkılınca, Amasya'nın güzel ovasına girilir. Şehre hâkim olan kaleli tepeler, sayısız bahçeler ortasında kalmıştır. Boğazdan inen derenin birçok yerlere ayrılması sebebiyle, çok verimli olan bu bahçeler meydana gelmiştir. Birkaç kilometre boyundaki su kemerleri harabesine bakılırsa, eskiden bu derenin suyu ta şehrin içine getiriliyordu. Yerlilerin bir masalına göre bu kemerler, Amasya padişahının kızına aşık olan birisi tarafından yaptırılmıştır. O zamandan beri kalenin bulunduğu dağa Ferhat Dağı adını vermişler. Şehir, vadinin en dar yerine yapılmıştır, vadinin şen ve latif manzarasıyla dağın kuruluğu ve çıplaklığı, tam bir çelişki oluşturur.

Amasya şehri, yalnız eski eserleriyle ünlü olmayıp sürekli olarak bir hükümdarlık merkezi olma önemine sahiptir: Arap mimarî tarzındaki eserlere göre, orta çağda da gelişmiş bir yer şöhreti olduğu görülür. Bununla beraber şimdiki şehir, eski parlaklığa yakın derecede bir gelişmişlik sergilemez. Sokakları dar ve kaldırımları eksiktir. Halkı şehirden çok, yazlıklarında ve civar tepelerin etrafındaki bahçelerinde ikâmet ederler.”

“Kale ve Kral Mezarları” başlığını taşıyan 3. cildin 8. kitabının 17. bölümünde şu bilgiler bulunur¹⁵:

“Şimdiki şehir, tamamen eski Amasya'nın yerini işgal etmiştir. Kuzey tarafından tamamen kalenin bulunduğu dağ ile çevrilmiş ve bu dağın yamacında şehrin her mahallesinden görünen hemen ve tıpkı Persépolis'teki¹⁶ sarayın üstündeki gibi bir konumda dağa oyulmuş kral mezarları vardır. Kaleye çıkan yol, Yeşilirmak suyunun üzerindeki eski ve Strabon tarafından sözü edilen bir taş köprüden geçer; burada suyun genişliği yaklaşık olarak elli metredir. Kenarlarında, eski eser parçaları görülür. Su duvarlarından birincisi hemen yerde beraber kaldırılmıştır; bununla beraber hizası görülür ve kule yerleri ayırt edilir.

Üç mezar, dağın kuzey yamacının ortasına oyulmuştur. İki adet de güney yamacında vardır. Dağa çıkıldığı sırada boyu altı ile sekiz metre arasında oyulmuş bir geçitten geçilir. Bu karanlık yer bitince dar bir düzlüğe gelinir; burası da taşın üzerine oyulmuştur. Kayaların uçurum tarafında, yandan merdiven ayakları gibi yontulmuş parçaları vardır. İlk mezar, bu birinci aşamanın yaklaşık olarak yirmi metre yakınındadır. Bunun derinliği beş-altı metre ve yüksekliği beş metre kadardır. İçerisi kemerli ve çok sadedir; lâhit koymaya ait bir yeri vardır. Kapının önündeki kayanın üzerinde görülen delik ve oyuklara göre, burada bir parmaklık vardı.

İkinci bir mezar, bu birinciden yirmi metre ötededir; bu da süslemeden yoksundur. Bunların hepsi çok fazla tahrip olduğundan, süsleme var idiyse bile ayırt edilemeyecek hâle gelmiştir. Kuzeyin mezarlarında aynı sadeliği buluruz. Bu

¹⁵ Charles Texier, a.g.e., III, 174, 177, 180.

¹⁶ Persepolis, İran'ın Şiraz şehrinin hemen doğusundadır. Pers İmparatorluğu'nun başkenti olan Persepolis, M.Ö. VI. yüzyıl sonlarına doğru Pers Kralı I. Darius (Dara) tarafından kurulmuştur. Darius'dan sonra tahta çıkan Kserkes I (Xerxes) ve Artakserkses (Ardaşir) şehri büyüterek harika anıtlarla doldurmuşlardır.

anıtlara, kalıntıları ayakta kalmış geniş bir merdiven ile varılırdı. En sağda bulunan, temel duvarı olan tek mezarıdır; cephe daha özenli kazılmıştır ve diğerlerine kıyasla daha iyi koşullarda korunmuştur; iç oda daha geniştir. Ama bütün bu anıtlar öyle bakımsızdır ki onların ilk süslerinin ne olduğunu anlamak olanaksızdır. [1817-1820 yılları arasında Doğu Anadolu ve İran'ı gezen İngiliz Ressam Sir Robert] Ker Porter (1877-1842)¹⁷, Amasya'nın bu mezarlarını İran'dan dönüşünde ziyaret ettiği zaman, bunların İran'dakilere çok benzediği dikkatini çekmiştir. Başlarda cepheyi büyük bir kapının süslediği şu akla yatkın görüşü ileri sürer; o zamanlar, molozları mezarlar civarında saçılmış frizlerin ve sütunların araştırması da bu görüşü destekler.

Dağın nehir üzerine rastlayan sivri bir tepesinde de iki mezar vardır. Bunların birinde biraz mimarî süsleme izleri görülür; biraz aşağısındaki diğer iki mezar ile beraber, tamamı sekize ulaşır. Ker Porter, onların yapım tarihlerinin ancak tahmin edilebileceğini ekliyor; ama planlarının kıyaslaması ile Hristiyanlıktan çok öncelere uzandığı sonucuna varılabilir. İranlıların ilk çağlarında kullanılan mezar tarzlarına uygundurlar.

[Alman gezgin Heinrich] Barth (1821-1865), Amasya mezarlarını, her takımı üç mezarı içine almak üzere üç gruba ayırır. İlk ikisi yan yana kazılmış ve kayadan yeraltı mezarlığının etrafını dolaşan koridor ile ayrılmıştır. Bu ayırımın nedeni, mezar odalarını her türlü nemden ve sızıntıdan korumaktır. İkinci grup mezarlardan biri, ön yüzünde açık bir biçimde, mermer veya metal levhalar taşımaya ayrılmış kare şeklinde birçok delik dizisi taşır.

Şehirden uzakta ve Yeşilirmak nehrinin sol kıyısındaki Amasya mezarları, en önemli ve en çok korunmuş eserlerdir. Bunlar, kayaya oyulmuş kemerli bir mihrap veya çıkık bir direk gibi eserlerdir. Taşa verilen parlaklık, şimdiye kadar öylece kalmıştır; bundan dolayıdır ki yöre halkı buraya "Ayna Mağarası [Aynalı Mağara]" adını verirler¹⁸. Karşıya gelen iç duvarın üzerindeki büyük harflerle

¹⁷ S. R. Ker Porter, *Travels*, II, 710

¹⁸ Ziyaret kasabasına giden yol üzerindeki kral mezarıdır. Buraya aynalı mağara denmesinin sebebi de şöyle anlatılır: Güzelce Kız, bir kral kızıdır. Dünyalar güzeldir. O kadar güzeldir ki; görenler dayanamaz, yıldırım düşmüş gibi kendilerinden geçerler. Bu yüzden genç kız, hep peçeli gezer, güzel yüzünü kimseye göstermez. Artık zamanı gelmiştir diye düşünen babası, dört bir yana haberciler çıkarır kızını evlendirecektir, ama kim kızının peçesini açıp güzelliğine dayanır, onu dünya gözüyle seyredebilirse kızını ona verecektir. Bu çağın üzerine yedi iklim, dört bucaktan şehzadeler, vezir çocukları, dünya zenginleri, yiğitler, bilginler, kısacası gençliğine, bilek gücüne güvenenler Amasya'ya gelirler. Amasya meydanında kurulan özel bir bölümde Güzelce Kız bekler. Kendine güvenen delikanlılar cesaretlerini toplayamaz, yanına yaklaşan ise peçesini kaldırmak istediğinde eli titrer, dizlerinin bağı çözülür. Bu sahneler günlerce devam eder. Bir gün çok fakir, ama yiğit, alımlı bir delikanlı "Ben de şansımı denemek istiyorum!" diye izin alıp tahtın yanına yaklaşır. Herkesin şaşkın bakışları arasında hiç vakit geçirmeden Güzelce Kız'ın peçesini kaldırır. O an öyle bir elektriklenme olur ki, bir aydınlanma, bir alev, bir ateş etrafı sarar. Kimse ne olduğunu anlayamaz. Meydanda bulunanlar korkudan yerlere kapanır. Sonra, sonsuz bir sessizlik içinden kömür kesilir iki genç, yan yana uzanmış şekilde. İki gencin cesedi, şehre yakın yerdeki bağ ve bahçelikler yanında bulunan kaya mezar içinde iki ayrı odaya gömülür. Bu kaya mezarının dışı güneşle birlikte Güzelce

Rumca yazılmış yazı, [Ana Tanrıça] Kibele'nin büyük papazı anlamındadır; bunun altındaki harflerin çözülmesi mümkün olamamıştır.

Bu değişik anıt gruplarına hâkim olan hisar, eski çağ yapılarının sadece cılız kalıntılarını taşır. Yine de, dağın en yüksek kısmında birkaç duvar eteği ile mükemmel işçilikli kabartmalı Yunan tarzında örülmüş bir kulenin ana temel duvarı günümüze kadar gelmiştir.

[İngiliz Gezgin William] Hamilton (1788-1856 bu Amasya kalesinde, Strabon tarafından söz edilen Teb'deki¹⁹ yeraltı Firavun mezarlarının dar geçitleriyle karşılaştırılan bir yeraltı yolu görmüştür. Aslında (s.136) bütün bu hisar ve kalelerin, gizli bir yerden dışarıyla bağlantısı vardı. Pişmiş Kale²⁰, Tokat, Turhal hatta Kars'taki pek eski dönemlere kadar çıkamayan bu tür eserlerde de ta aşağısındaki suya kadar inen böyle gizli yollar keşfedilmiştir. Amasya kalesinde, iki yeraltı vardır. Birinin içerisinde Hamilton, bir de su kaynağı keşfetmiştir. Sarnıç havuzları, kemerler ve harçlı duvarlarla yapılmıştır.

Amasya'dan çıkılınca, Yeşilirmak vadisi genişleyerek, Suluova (Chiliocomon) ovasını oluşturur. Diacopène ve Pimolisène kasabaları, ta Kızılırmak'a kadar gider. Amasya'nın beş yüz stade ya da doksan iki kilometre boyu olan kuzey kısmı ve kuzeyden güneye doğru genişliği, Zile ve Büyük Kapadokya'dan Trocmienler, yani Galatya konusunda söz ettiğimiz eski Ptérie arazisine kadar devam eder."

Charles TEXİER'in Küçük Asya'sında Amasya ile ilgili kayıtlar bu kadardır. Eserin genelinde 307 adet gravür bulunmasına rağmen, maalesef Amasya ile ilgili herhangi bir gravür mevcut değildir.

Sonuç olarak; Fransız gezgin Charles TEXİER 19. yüzyılda Anadolu'ya yaptığı gezisi sırasında Amasya'ya da uğramış ve buradaki önemli eserleri özellikle kaya mezarlarını kayıt altına almıştır. Dolayısıyla Anadolu'nun kültür tarihine katkıda bulunmuştur. Her ne amaçla olursa olsun, ülkemize gelerek tarihî eserlerimizi inceleyip, böyle kıymetli bir eseri insanlığa hediye ettiği için Charles TEXİER'e teşekkür borçlu olduğumuz kanaatindeyim.

KAYNAKÇA

- SUAT Ali (1996), **Seyahatlerim**, Çev: N. Ahmet Özalp, İstanbul:Kitabevi.
 TEXİER Charles (1839), **Description de l'Asie Mineure; Beaux=Arts, Monuments Historiques, Plans et Topographie des Cités Antiques**, Paris: Typographie de Firmin Didot Frères, Libraires Imprimeurs de L Institut de France.

Kız'ın yüzü gibi parlamaya başlar. Bu parlaklığından dolayı da, daha sonra kaya mezarın adı " Aynalı Mağara" diye ünlenir.

¹⁹ Teb şehri, Mısır'ın dinî merkezi olan eski bir şehridir.

²⁰ Pişmiş Kale (İhsaniye), Afyon'a 60 km. uzaklıkta bulunan Yazılıkaya yerleşimini koruyan küçük bir kaledir.

TEXİER Charles (2002), **Küçük Asya**, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, I-III.

YILDIZ Musa (2007), "Fransız Gezgin Charles Texier'in Küçük Asya'sının Anadolu Kültür Tarihindeki Yeri", **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl:11, Sayı:31, s.171-178.